

JERZY FLAGA – LUBLIN

[Recenzja]: *Dzieje archidiecezji lubelskiej (1805-2005)*, red. Marek T. Zahajkiewicz, Wydawnictwo Gaudium 2005, ss. 415 + mapy, ISBN 83-89659-41-7.

Rok 2005, od którego dzieli nas w tej chwili już pięć pełnych lat, był datą o wyjątkowej randze i znaczeniu dla archidiecezji lubelskiej. Był to rok dwusetnej rocznicy utworzenia diecezji z pełną jej strukturą, czyli rok jubileuszowy. Kontynuując praktykowaną tradycję, powołany przez metropolitę arcybiskupa Józefa Życińskiego odpowiedni zespół księży profesorów, przygotował dla uczczenia tego jubileuszu specjalną publikację książkową o podanym wyżej tytule¹.

Na całość pracy składają się: przedmowa metropolity lubelskiego arcybiskupa Józefa Życińskiego o znamienitym tytule: *Nurt historii i świadkowie nowych niebios*, wstęp poświęcony źródłom i kierunkom badań przeszłości archidiecezji lubelskiej, napisany przez redaktora książki ks. Marka T. Zahajkiewicza, sześć rozdziałów merytorycznych, posłowie również autorstwa redaktora książki, streszczenie w języku angielskim oraz mapy. We wstępie zestawione są źródła oraz naszkicowane kierunki prowadzonych badań, a także wymienione przykładowo niektóre pozycje na temat dziejów Kościoła lubelskiego.

Cechą charakterystyczną pracy jest to, że została ona napisana zespołowo przez kilku autorów, odpowiedzialnych za poszczególne rozdziały. Zespół ten jako Komitet Redakcyjny został, jak należy się domyślać, skompletowany zgodnie z zainteresowaniami i badaniami naukowymi prowadzonymi przez owych autorów. Dzięki temu po raz pierwszy naszkicowano w szerszym zakresie całościowo dzieje społeczności lokalnej, jaką jest Kościół lubelski. Ważne jest też, że do pracy wprowadzono aparat badawczy, co nadaje jej charakter pracy naukowej.

Dwa rozdziały pierwsze napisane przez ks. Marka T. Zahajkiewicza są poświęcone: pierwszy: strukturze organizacyjnej diecezji (*Diecezja, jej granice i organizacja terytorialna*), drugi natomiast – urzędowi centralnym diecezji (*Centralne urzędy i instytucje diecezjalne*). Autor omawia w nich szczegółowo następujące zagadnienia: w pierwszym – przeszłość kościelną terenów, które weszły w skład

¹ Po dokonanej w 1992 r. na mocy bulli Ojca Świętego Jana Pawła II *Totus Tuus Poloniae Populus* z 25 marca tegoż roku, reorganizacji diecezji i prowincji kościelnych w Polsce, diecezja lubelska została podniesiona do rangi archidiecezji, a jej ordynariusz do godności metropolity.

diecezji lubelskiej w 1805 r., genezę i utworzenie diecezji, zmiany terytorialne na przestrzeni lat 1805-2005 oraz rozwój organizacji terytorialnej. Przedmiotem rozdziału drugiego są: biskupi i arcybiskupi lubelscy, biskupi pomocniczy, Konsystorz Biskupi, czyli instytucja administracyjna będąca poprzednikiem późniejszej Kurii Diecezjalnej, następnie synody, kapituły, seminarium duchowne, a także zbiory kościelne dóbr kultury oraz inne instytucje archidiecezjalne. Przypomnieć tu należy, że nowopowstała w 1805 r. diecezja lubelska była w pewnym sensie kontynuacją diecezji chełmskiej, a jej obszar obejmował część terenów należących w przeszłości do biskupstwa krakowskiego. Jak wiadomo, biskupstwo krakowskie należało do jednego - obok poznańskiego, kołobrzeskiego i wrocławskiego - z pierwszych biskupstw, powołanych do istnienia w początkowych latach kształtowania się struktur kościelnych w nowo zorganizowanym państwie polskim. Zauważyć też trzeba, że na ziemiach tych w stuleciach poprzednich znajdowała się jednostka kościelna o charakterze administracyjnym, był nią archidiakonat lubelski. Właśnie jego obszar tworzył zasadniczy zrąb przyszłej diecezji lubelskiej.

Rozdział III autorstwa ks. Jarosława R. Marczewskiego jest poświęcony przejawom życia religijnego w diecezji (*Życie religijne*). Jak ważny jest to problem dowodzi tego chociażby objętość rozdziału. Jest to najbardziej obszerne studium spośród wszystkich pozostałych. Autor poddał w nim merytorycznej analizie pięć podstawowych zagadnień związanych z życiem religijnym wiernych w diecezji, mianowicie były nimi: głoszenie słowa Bożego, życie sakramentalne, przejawy kultu Bożego, miejsca pielgrzymkowe oraz organizacje, stowarzyszenia i ruchy katolickie. Przy dokonywanej analizie życia sakramentalnego wziął pod uwagę wszystkie siedem sakramentów z kapłaństwem włącznie. Zwrócił przy tym uwagę na specyficzny charakter poszczególnych parafii, jeśli chodzi o realizację poszczególnych sakramentów oraz znajomość czynników, które je determinowały i wywierały na to wpływ. Dostrzegł, że np. liczba chrztów w ciągu jednego roku zależała od wielu czynników, wśród których do ważnych należał stan liczbowy ludności katolickiej zamieszkującej teren diecezji.

W rozdziale IV opracowanym przez ks. Włodzimierza Bielaka zaprezentowano formy działalności społecznej i kulturalnej (*Działalność społeczno-kulturalna*). Do tego typu działalności autor zaliczył szkolnictwo katolickie, działalność dobroczynną i społeczną oraz udział duchowieństwa lubelskiego w walkach narodowo-wyzwoleńczych. Obok innych, na szczególną uwagę zasługują tu konstatacje na temat szkolnictwa. Ks. Bielak śledzi przejawy tego szkolnictwa kolejno od momentu Komisji Edukacji Narodowej, poprzez cały wiek XIX do chwili obecnej. Zauważył, że sytuacja pod tym względem była, zwłaszcza w okresie przedpowstaniowym, podobna do tej, jaka jest obserwowana na innych terenach ziem polskich. Stwierdza, że przyczyną braku szkół w wielu parafiach, szczególnie wiejskich, było ubóstwo ludności, brak uposażenia dla nauczycieli oraz nierzadko brak zrozumienia potrzeby kształcenia dzieci, przeznaczonych z góry tylko do pracy na roli. Znacznie lepiej przedstawiała się pod tym względem sytuacja w miastach i tam, gdzie starania o tworzenie szkół przyjęli na siebie dziedzice, którzy zapewniali podstawy materialne dla szkół.

W rozdziale V ks. Stanisław Tylus zajął się doniosłą problematyką życia konsekrowanego (*Życie konsekrowane w (archi)diecezji lubelskiej*). Przedstawia ją i przybliża w ujęciu chronologicznym. Mianowicie wyróżnia trzy okresy: pierwszy od powstania diecezji do kasaty ostatniego klasztoru (1805-1884), następnie czasy rozwoju ukrytej formy życia ukrytego (1884-1918) oraz okres trzeci: czasy odnowy i rozwoju życia zakonnego (1918-2005). Okazuje się, iż istniejące na terenie diecezji lubelskiej wspólnoty zakonne zaznaczyły swoją obecność we wszystkich dziedzinach życia, a więc na arenie społecznej, charytatywnej, narodowej i patriotycznej. Artykuł uzupełnia zestawienie w formie tabeli, w którym autor podaje wszystkie domy zakonne wraz z czasem ich fundacji i ewentualnej kasaty, innymi wybranymi danymi z ich historii oraz rodzajem wykonywanych prac.

Rozdział VI opracowany przez ks. Krzysztofa Grzesiaka ma za przedmiot wspólnotę unitów w diecezji lubelskiej (*Unici w diecezji lubelskiej*). Autor zastosował tu porządek chronologiczny, całość problematyki ujął w dwa paragrafy, z których pierwszy dotyczy wieku XIX (*Trudne lata wieku XIX*), drugi – stulecia XX (*Losy unitów w wieku XX*). Fenomenem diecezji lubelskiej było to, że w znacznym procencie zamieszkiwali ją unicy. Związane było to z jej położeniem geograficznym. Ks. Grzesiak śledząc losy unitów na przestrzeni wieków, zauważa, że los ich, zwłaszcza w XIX w., nie był łatwy, a wręcz przeciwnie – trudny, żeby nie powiedzieć ciężki. Wielu wiernych tego obrządku poniosło w tym okresie śmierć męczeńską, czynili to oczywiście w obronie wiary. Sytuacja zmieniła się w XX wieku, kiedy na początku tego stulecia ukazał się znany ukaz carski znoszący karę za zmianę wyznania. Wówczas unicy mogli powrócić do Kościoła katolickiego i przyjąć obrządek łaciński. W związku z tym w okresie dwudziestolecia międzywojennego Kościół greckokatolicki, który przetrwał w zaborze austriackim, podejmował próby restytuowania swych struktur tam, gdzie istniały one do czasu ich likwidacji przez rosyjskiego zaborcę. Do tych obszarów należały również wschodnie i południowe tereny diecezji lubelskiej. Proces odradzania się Kościoła greckokatolickiego został skutecznie przerwany przez II wojnę światową. I dopiero w końcu lat sześćdziesiątych XX stulecia nastąpiło odrodzenie tradycji greckokatolickiej w Lublinie. Od roku 1960 w lubelskim Wyższym Seminarium Duchownym odbywają studia kandydaci do kapłaństwa Kościoła greckokatolickiego z Polski, a od lat dziewięćdziesiątych także z Ukrainy. W latach osiemdziesiątych reaktywowano w Lublinie greckokatolicką parafię pw. św. Józafata. Jak się okazuje jest ona jedynym ośrodkiem uprawiającym duszpasterstwo i działalność kulturalną związaną z wielowiekową tradycją Unii na terenie diecezji lubelskiej.

Bogactwo treści zawartej w książce sprawia, że jest to wartościowa praca. Wzrost jej wzdłuża, gdy uwzględnimy dołączone do niej liczne mapy, dodajmy, wszystkie kolorowe. Pozwalają one zorientować się bardziej dokładnie odnośnie terenu dawnej diecezji i obecnej archidiecezji, w zakresie jej granic i zachodzących w nich zmian oraz dotyczących przynależności do niej poszczególnych parafii i odpowiednich miejscowości. Zestawiając więc tekst i mapy otrzymujemy – jak było już powiedziane – pełny obraz dziejów diecezji na przestrzeni dwustu lat jej istnienia. Przy tym należy dodać, ważnej dawniej i obecnie kościelnej jed-

nostki terytorialnej i społeczności wiernych, w liczącym już ponad tysiąc lat Kościele polskim.

W tym kontekście można zadać sobie tylko pytanie, dlaczego tak późno przygotowano taką pracę, dlaczego czekano aż na okrągłą datę wyznaczoną przez jubileusz dwóchsetnej rocznicy diecezji. Pytanie to nasuwa się tym bardziej, że wszystkie materiały źródłowe wykorzystane do pracy, pozostawały wówczas i obecnie te same i jednakowo dostępne. Zakończmy stwierdzeniem, ważne jest, że taka praca się ukazała i mogą z niej korzystać zarówno badacze, jak też inni czytelnicy.